

• **Local o nacional? Reflexions a l'entorn**
 • **dels centres d'estudis i llurs publicacions.**

• **Eugeni Perea Simón**
 • Historiador i escriptor

A vegades convé plantejar les preguntes en sentit invers al natural, fer-ho en sentit negatiu perquè la resposta obtinguda pugui colpir-nos amb major contundència i realisme: preguntar-nos, per exemple, què seria del territori sense l'existència dels centres d'estudis i de les seves publicacions? Em refereixo al coneixement històric, sociològic, educatiu, polític, antropològic, folklòric o de qualsevol altre disciplina relacionada amb el territori i la seva gent. Ras i curt: podem imaginar la comarca sense els fonaments de debat, estudi i col·laboració al que hagin pogut contribuir els estudiosos locals? Podem concebre la realitat actual sense el fonament d'aquestes entitats? Convé llavors fer una mirada retrospectiva a la societat catalana de 1978, en la que neix el centre d'estudis comarcals de la Conca de Barberà i es publica el primer número de la revista *Aplec de Treballs*, per exemple, i comparar-la amb la d'ara, la de quaranta-quatre anys més tard. Són molts els elements que han ajudat a transformar-la, polítics, econòmics i socials, en amalgama, però també, sense cap mena de dubte, hi ha la indiscutible aportació de les entitats culturals que integren, sumen i projecten el món local, la interrelacionen i el col·loquen en el mapa de l'estructura nacional. Les entitats culturals són com el nervi que, invisible als ulls, posa en comunicació els centres nerviosos entre ells o amb les diferents parts del cos social i transmet les sensacions i els impulsos motrius.

Algunes dades de referència cronològica

D'antuvi, com una simple referència i exemple temporal, recordar que el I Congrés de Cultura Catalana (1976) no hauria estat possible sense l'existència d'aquesta malla d'estudiosos locals que va projectar una imatge de país amb empenta, tradició, solidesa i modernitat. El Congrés visualitzà un estat de la qüestió sobre la cultura catalana que va moure a noves iniciatives, desvetllà l'interès pels arxius, l'accés a la universitat, la creació de biblioteques i museus, les publicacions periòdiques, la recuperació de la tradició oral, la valoració del folklore, la promoció de festes, l'interès per l'arqueologia o la creació de nous centres d'estudis territorials. El congrés va esdevenir informació de primera mà, i de proximitat, per a la política que aleshores, sortint

de la dictadura franquista, bregava per a refer el país.

Per entendre la importància del moment històric i la confluència d'energies del congrés serà bo remetre'ns a algunes dades. El cens de centres d'estudis catalans, publicat l'any 1987, donava la xifra de seixanta-tres entitats d'aquesta tipologia, amb dades extremes de creació que anaven de 1844 a 1986. Si acotem les anyades veurem que en un període de cent trenta-un any, de 1844 a 1975, se'n registren vint-i-nou, mentre que en el següent període, de 1977 a 1986, és a dir, en només nou anys, se'n creen trenta-quatre. L'auge en la formació d'aquestes entitats se centra, bàsicament, entre 1977 i 1983, període de referència i coincidències clau en el desvetllament per la recuperació de les llibertats democràtiques i de les institucions pròpies de Catalunya. En aquest sentit no resulta casual que els tres centres d'estudis de la Conca de Barberà avui existents neixin en aquest període: el de l'Espluga de Francolí i el de la Conca de Barberà, pel gener i abril de 1978, respectivament, i el de Solivella l'any 1982.

Alguns d'aquests centres d'estudis estan adherits a l'Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, de la Diputació de Tarragona, i als grups de recerca de la Reial Societat Arqueològica de Tarragona (1974), que al seu torn es troben aixoplugats en estructures de l'estat espanyol, com el Patronat «José María Quadrado» del CSIC. L'organigrama respon a la fórmula administrativa que donava cobertura legal a les entitats, d'ençà de 1948 i fins el 1981, quan aleshores es creà la Confederació Espanyola de Centres d'Estudis Locals.

És, doncs, des de temps, que Catalunya disposa d'una malla associativa forta i densa, com sol ocórrer als països que no tenen Estat propi i s'han d'organitzar, moure i valdre's per si mateixos. En aquest sentit, per a situar-nos, convé recordar igualment que la Conca de Barberà és de les comarques catalanes amb més tradició associativa, sobretot en el camp agrícola i cooperatiu.

Simplificant aquest associacionisme comarcal en sis camps semàntics, que per la seva ambigüitat conceptual admeten la interrelació de serveis i prestacions diverses, de tres-centes seixanta-cinc entitats documentades, cent trenta-dues són de caràcter religiós (36,16%); setanta-set pertanyen al món agrícola, industrial o laboral (21,09%); cinquanta-tres són de naturalesa política (14,52%); trenta-nou entitats es troben relacionades amb el món de l'assistència i socors mutus (10,68%); trenta-tres entitats pertanyen al món

cultural (9,04%) i trenta-una al món esportiu i d'esbarjo (8,49%). Són percentatges que treballem a partir de la informació facilitada per Pere Solà en els seus *Itineraris per la sociabilitat meridional catalana, 1868-1964*, publicat l'any 1998. Cal insistir en el fet que moltes d'aquestes entitats englobades en un ítem poden ser incloses també en d'altres, o interrelacionar-se, ja que no són fundacions de compartiment estanc. Les agrícoles i religioses, per exemple, a més de llurs activitats professionals o de funcions eclesiàstiques, en tenen de culturals, d'ajuda mútua, etc.

En tot cas, l'objectiu bàsic de l'estadística és la de fer veure l'abast, espessor i diversitat d'interessos de l'associacionisme a la Conca de Barberà, com en general també succeeix arreu del mapa comarcal del país. Malgrat que la cronologia de la sèrie estadística abasti de 1868 a 1964, hem de pensar que les arrels de l'associacionisme són molt més antigues i que fàcilment poden ser connectades amb l'època medieval i les seves estructures eclesiàstiques, gremials o professionals, i que arriben fins els nostres dies, adaptades, transformades o evolucionades.

Una altra estadística important d'antecedents per l'època del naixement de la revista o anuari de l'*Aplec de Treballs* és la referida a premsa local, la que recull la vivència del territori en qualsevol de les seves expressions. En una cronologia que abraça l'època de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1925), a la província de Tarragona hom hi registra cent-noranta capçaleres periodístiques, de les quals disset (8,94%) pertanyen a la Conca de Barberà quinze en català i dues de caràcter bilingüe, per darrera del Baix Camp, que se situa en primer lloc, amb setanta-cinc títols (39,49%) i el Tarragonès, que ho fa en segon ordre amb cinquanta-quatre registres (28,44%).

En síntesi i de manera esquemàtica, aquests són els fonaments associatius i culturals de Catalunya i, per petits i aparentment lleugers que puguin semblar-nos, són les veritables estructures de país, les que fan de malla dels elements bàsics que el caracteritzen: llengua, pensament i consciència de pertinença. La Conca de Barberà no és única en la possessió d'aquest patrimoni, sinó una comarca més en el conjunt català i això és el que construeix i sosté Catalunya. Els gestors de la política i l'administració pública coneixen prou bé aquest patrimoni, el seus valors i possibles usos i d'ací que ara i adés el fomentin, intentin controlar-lo, manipular-lo o bé destruir-lo, segons els seus propis interessos o capacitat de sentit crític.

Patrimoni local o nacional?

I ara retorno a la pregunta plantejada a l'inrevés del que sol ser habitual: com seria la comarca i el país sense aquest substrat que ens ha proporcionat la història associativa?

Queda clar que el patrimoni associatiu és d'arrel antiga i de caràcter plural i divers. En èpoques fosques, resistent i combatiu i en períodes de llibertat, amb efervescència creativa. En qualsevol cas, l'as-sociacionisme ha fomentat i mantingut valors i interessos que d'altra manera no s'hagueren fet presents o bé sucumbit sense el seu aglutinant. Pensem en la llengua i la cultura, per exemple, però també en el costum i el dret civil. La referència històrica dels anys setanta del segle XX, amb la transició de la dictadura franquista a una incipient democràcia, és un exemple de desvetllament associatiu i convergència cultural, de la qual la Conca de Barberà n'és exemple concret, amb la creació de tres centres d'estudi i l'edició de la revista *Aplec de treballs*, nada igualment l'any 1978. Cal remarcar tothora que no són casos aïllats i això és el que dona major valor al fet. Són tot un conjunt d'interessos, voluntats i complicitats que quallen amb la voluntat de dotar la comarca amb eines de coneixement, diàleg i relació nacional.

En els quaranta-quatre anys que han transcorregut entre la data fundacional de l'entitat i de l'aparició de la revista (1978) i el present (2022), s'han publicat quaranta números de l'*Aplec de Treballs*, amb milers de pàgines i desenes d'autors que han omplert l'edició amb temes d'interès arqueològic, històric, social, artístic, biogràfic, cultural, literari, bibliogràfic... No s'escau ara fer un llistat de la bibliografia de l'entitat, però hom no pot estar-se de fer referència, almenys, a la *Història de la Conca de Barberà* que coordinen especialistes en la matèria de cada volum. És tracta d'una obra que informa al detall sobre la comarca però alhora també el país i els corrents europeus sobre el tema que tracti. Tot plegat, esdevé un corpus de materials que tenen valor de coneixement científic, de comunicació, recepció i de fonament històric. No es pot imaginar, doncs, un present sòlid, de caràcter nacional, sense aquest substrat editorial local. Naturalment, podria dir el mateix respecte la voluminosa història de l'Espluga de Francolí, un dels objectius fundacionals del seu centre d'estudis, fins ara amb diversos toms publicats, i podria encara seguir amb l'exemple de Solivella i el seu centre d'estudis com a referències documentals de reforç del que argumentem.

I en aquest punt s'escau ara justificar el títol d'aquestes breus reflexions a l'entorn dels centres d'estudis i llurs publicacions: local o nacional? Segons els diccionaris a l'ús, local és tot allò relatiu o pertanyent a un lloc determinat i nacional, el relatiu o pertanyent a una nació. Hom entèn que la funció dels centres d'estudis és la de posar les ciències del coneixement local en la xarxa de comunicació del país, de manera que si aquests no s'hi estanquen, que hi circulen de manera fluïda i relacionada, aleshores han de perdre la condició de local i passar a pertànyer al trànsit i vida nacional. Més simple encara: en el moment que hi ha una circulació regular i general entre vies, o bé aquestes deixen de ser anomenades estrictament locals o bé totes elles han de ser considerades locals o generals. El fet local és un esgraó per accedir al món nacional. El localisme, deia el poeta irlandès William Butler Yeats, és un guant que ens posem per abastar l'Univers. No cal insistir-hi.

Apostes i inversions de futur

Però l'exploració i anàlisi aconduïxen, indefectiblement, al diagnòstic i a l'aplicació d'un tractament al cas, de manera que cal parlar també de receptes de futur per als centres d'estudis i llurs publicacions com l'*Aplec de Treballs*. Amb el coneixement que ara tenim del passat i posats els peus en el present, cal afrontar l'esdevenidor, preveure'l en la mesura que això és possible, proveir-se dels instruments tecnològics necessaris i d'adaptació mental perquè aquest pugui fer-se present sense col·lapsar el sistema, és a dir, que la funció dels centres d'estudis i llurs publicacions continuïn essent eina necessària de coneixement, diàleg i participació social.

Per això cal, en primer lloc, creure en el rol científic de les entitats i en el foment de l'estadística, la investigació i l'obtenció de les dades necessàries per a donar resposta als interrogants del dia a dia des de la base del món local. En aquest sentit, es del tot necessària la interrelació entre centres d'estudis, instituts d'ensenyament, universitats, arxius, biblioteques i editorials per tal de donar forma a la cerca de coneixement i projecció universal del món local. Penso, en aquest punt, en la implicació de les universitats anglosaxones en la historiografia local i l'edició i valoració científica de les seves publicacions, que no van més enllà del caràcter d'*Aplec de Treballs*. Des de llurs càtedres hom planifica els temes d'investigació de manera que allò local, per petita que sigui la seva aportació, acabi formant gruix i categoria en la circulació nacional a la qual

m'he referit anteriorment. La realitat catalana, lamentablement, és diferent i sovint les universitats menystenen allò que ignoren o que no controlen. Em sembla que la idea i propòsit de la I Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos (1950), vinculada d'ençà de 1953 a la facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, dirigida per l'historiador Jaume Vicens Vives, no ha perdut ni un bri de valor i interès inicial, com tampoc tot el moviment i les esperances suscidades arrel del I Congrés de Cultura Catalana (1976), malgrat que sovint es negligeixin o no es vulguin tenir en compte. Un bon exemple de relació del món local i la universitat és la Biblioteca d'Història Rural, dels estudis de Girona.

Un dels punts, indissoluble, que han d'afrontar els centres d'estudis, és el treball en xarxa, sobretot el referit a les publicacions, amb l'ús preferent de les noves tecnologies en el seu treball de base. És la manera més ràpida, intel·ligent i econòmica d'universalitzar la base de dades locals. No es tractaria, tant sols, d'informatitzar les entitats, sinó de treballar amb mentalitat col·lectiva, pensar que tot allò que fem amb rol científic no és només local, sinó que forma part de l'interès col·lectiu i doncs, ha de sortir fora el clos de la vila i circular de manera fluïda.

Ahora, això implica que aquells esforços d'organització i exposició individual que fan els centres d'estudis pugui tenir un rendiment més enllà de l'àmbit termenal. Un exemple d'aprofitament i explotació de recursos culturals, que va funcionar però que no reeixí, fou la Roda d'Art impulsada pels centres d'estudis del Camp de Tarragona, cap els anys vuitanta del segle XX. Es tractava que cadascuna de les entitats participants triés anualment un artista i la seva obra fos exposada en itinerari per pobles i ciutats de la regió. El projecte és revisable i ampliable a conferències marc, presentacions de llibres, etc., utilitzant les xarxes tecnològiques. Avui disposem de mitjans inimaginables fins fa poc, els quals possibiliten i faciliten aquesta connexió i universalització dels recursos i valors de la cultura i el coneixement. Podríem citar igualment els camps del teatre, el ball, la música o el folklore com a elements de fàcil circulació cultural per la comarca. Tots aquells materials publicats, com els que conformen el gruix i abast dels quaranta números de l'*Aplec de Treballs*, ja circulen en obert a través de la seva incorporació digital a RACO i Dialnet, que permet, a més, seguir-ne la seva consulta, citació i divulgació. Res que en un futur no sigui col·lectiu i posat en xarxa, podrà sobreviure.

Aquest tipus de treball i actuacions ha d'obligar als centre d'estudis locals i llurs publicacions a obrir encara més l'objectiu del seu treball cap a la comarca i país, forçar els contextos i encontres i facilitar el coneixement, enriquits i relacionats aleshores en la circulació nacional.

Per últim, i no de menys importància, tot el contrari, cal considerar el factor humà. És la gent la que fa possible que els projectes esdevinguin realitat, que es consolidin i es projectin en la construcció d'una societat més sòlida, rica i participativa. Ha estat i és, la funció de l'associacionisme i raó de la pluralitat, dinamització i democratització social del país. Cal, en aquest sentit, la implicació i confiança de tots els gestors socials.

Hom no ha citat endebades la necessària relació entre centres d'estudis, instituts, universitats, museus, arxius, biblioteques o publicacions: sovint veiem esmerçar grans esforços en treballs de recerca d'instituts i facultats universitàries sense cap planificació de valor o sentit general previ, sinó per a complir amb tràmits docents, de manera aleatòria. Només que el professorat tingui una mínima relació i vinculació amb els centres d'estudis, per exemple, quanta feina d'orientació, documentació i planificació no podria fer-se! Sovint parlem de productes de proximitat, com en el cas de la fruita i les hortalisses i oblidem que tenim una socioecologia de proximitat on treballar i recol·lectar, d'especial interès, gust i valor cultural, altament nutritiu. Pensem en la memòria oral, les fe de vida, les llegendes, les contalles, els jocs, l'onomàstica, el dialectalisme... Tot això és el veritable treball en xarxa, que pot ser tecnològic, però que té el principi en la ment oberta, participativa i generosa dels gestors socials. L'*Aplec* ha treballat i treballa en aquests camps, però cal que rebí encara més empenta, complicitat i col·laboració social dels gestors socials del territori. Destacar, en aquest joc de complicitats culturals, que moltes vegades ha estat gent de fora, com en el cas de Josep Iglésies, Ramon Amigó o Albert Manent, que han vingut a animar, reforçar, treballar o col·laborar en aquest teixit de coneixement nacional, i un dels exemples és la demografia i l'onomàstica, en bona part estudiada a partir de l'empenta d'aquests personatges. Els reculls de l'*Aplec de Treballs* i les publicacions del centre d'estudis, si hom té la paciència de fullejar-los o de consultar-los en línia, en són un magnífic exemple d'aquesta relació i diversitat de col·laboradors que miren el món local amb perspectiva nacional.

Res es fa però, de franc. La inversió econòmica de les administracions públiques en les entitats culturals s'ha de multiplicar, com una acció segura i eficaç contra allò que sovint elles mateixes lamenten, la desafecció vers la gestió política. Per altra banda, resulta del tot comprensible, i acceptat, que qualsevol diagnòstic, informe, projecte o treball que l'administració encarregui a un professional es pagui, amb preus lliures o taxats. Tanmateix, en la majoria dels casos, la investigació, el treball i la gestió cultural han de ser fets de franc, no s'entén que s'hagin de pagar. Darrera de qualsevol investigació o treball hi ha hores o anys de feina i dedicació, despeses i temps, que hom sol fer *ad maiorem Dei gloriam*. Un simple regidor municipal pot rebre emoluments, sovint amb l'argument justificatiu de «la dignitat del càrrec». És lògic i normal, però, i un gestor cultural? L'atractiu o l'interès per treball d'investigació no vindrà només per l'amor als documents o el coneixement, sinó també pels diners que tota bona feina demana i requereix. Aquí podríem posar l'exemple de les universitats i fundacions alemanyes, per exemple, que doten econòmicament qualsevol projecte que tingui solvència i projecció. Allò que val es paga, diuen, i aquesta és la raó per la qual en alguns països sud-americans, fins i tot, resulta normal que l'assistència a una conferència on obtenir informació i coneixement, sigui pagant. Crec, en aquest sentit, que les administracions públiques, la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana i l'institut Ramon Muntaner han de respondre encara amb major responsabilitat i recursos a la qüestió.

Tot plegat demana, sobretot, creença en el rol científic dels centres d'estudis, en el seu paper en la societat i en la projecció de país, local o nacional, que vulguem donar. Es tracta de paraules, acció i compromís.

Compromís, acció i paraules que, com el centre d'estudis comarcal de la Conca de Barberà, ha dispensat abundantment, i amb generositat, com veiem recollit en aquests quaranta números de la revista *Aplec de Treballs*, en els seus milers de pàgines i continguts. Llarga i fecunda vida, doncs, a l'entitat i a les seves publicacions! I encoratjament, ànims i felicitacions a tots aquells que ho fan possible.